

พระพุทธบาท 4 รอย อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ :
อิทธิพลต่อพระพุทธศาสนาในล้านนา
Four footprints of the Buddha, Mae Rim District, Chiang Mai
Province: Influences on Buddhism in Lanna

พระธงชัย บุญเป็ง

Phra Thongchai Boonpeng

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยา

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author, Email: Thongchai_Boonpeng@outlook.co.th

Received: 2022-12-06 Revised: 2022-12-20 Accepted: 2022-12-26

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นบทความวิจัย มีวัตถุประสงค์ 2 ข้อ คือ 1. เพื่อศึกษาความเชื่อเกี่ยวรอยพระพุทธบาทในล้านนา และ 2. เพื่อวิเคราะห์อิทธิพลของรอยพระพุทธบาท 4 รอยที่มีต่อชาวล้านนา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาเอกสารประกอบการสัมภาษณ์เชิงลึก ผลการวิจัยพบว่า

ชาวล้านนามีความเชื่อเกี่ยวรอยพระพุทธบาทเพราะได้รับอิทธิพลมาจากประเทศศรีลังกา โดยมีความเชื่อโยงกับรอยพระพุทธบาทที่เขาสุมนากูฏ และมีความเชื่อว่ารอยพระพุทธศาสนาเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า ผู้ที่เคารพสักการะรอยพระพุทธบาทเสมือนได้สักการะพระพุทธเจ้าโดยตรง รอยพระพุทธบาทในล้านนามีทั้งหมด 136 แห่ง แต่ที่ได้รับความนิยมมากที่สุดคือรอยพระพุทธบาทที่วัดพระบาท 4 รอย อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ เป็นรอยพระพุทธบาทของพระพุทธเจ้าจำนวน 4 พระองค์ ที่ประทับซ้อนกันจากรอยใหญ่ไปหารอยเล็ก ความเชื่อและความเคารพต่อพระพุทธบาท 4 รอยทำให้เกิดประเพณีสักการะรอยพระพุทธบาทในวันเพ็ญเดือน 6 ของทุกปี และก่อให้เกิดอิทธิพลต่อชุมชน จำแนกได้ 3 ประการ คือ อิทธิพลด้านประเพณี ด้านศิลปกรรม และด้านเศรษฐกิจ

คำสำคัญ : รอยพระพุทธบาท, อิทธิพล, ล้านนา

Abstract

This article is a research article with 2 objectives: 1. to study the beliefs about the footprints of the Lord Buddha in Lanna and 2. to analyze the influence of 4 footprints of the Lord Buddha on the Lanna people. This is a qualitative research by studying documents accompanying in-depth interviews. The research results found that:

Lanna people have beliefs about the footprints of the Lord Buddha because they were influenced by Sri Lanka. They believe in the footprints of the Lord Buddha at Khao Sumana Kut and believe that the footprints of Buddhism are symbols of the Lord Buddha. Those who pay homage to the footprints of the Lord Buddha are like paying homage to the Lord Buddha directly. There are 136 footprints of the Lord Buddha in Lanna, but the most popular one is the footprints of the Lord Buddha at Wat Phra Bat 4 Roi, Mae Rim District, Chiang Mai Province. It is a footprint of 4 Lord Buddhas, overlapping from the largest to the smallest. The belief and respect for the 4 footprints of the Lord Buddha led to the tradition of paying homage to the footprints of the Lord Buddha on the full moon day of the 6th month of every year and has an influence on the community, which can be classified into 3 aspects: traditional influence, artistic influence, and economic influence.

Keywords: Footprints of the Lord Buddha, Influence, Lanna

บทนำ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวถึงคติความเชื่อเรื่องรอยพระพุทธรูปในศรีลังกา ไว้ว่า ชาวลังกานั้นเชื่อว่าพระพุทธรูปเจ้าได้เหยียบรอยพระบาทไว้ที่ศรีลังกาจำนวน 5 แห่ง คือ 1) เขาสุวรรณมาลิก 2) เขาสุวรรณบรรพต 3) เขาสุมนกูฏ 4) เมืองโยนกบุรี และ 5) หาดในลำน้ำนันทานที (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, 2511: 23) ประเด็นที่จะนำเสนอในบทที่ 3 นี้ สืบเนื่องมาจากสถานที่ประดิษฐานรอยพระพุทธรูปแห่งที่ 4 คือเมืองโยนกบุรี นักวิชาการได้ข้อสรุปตรงกันว่า ดินแดนที่เป็นเมืองโยนกบุรีคือดินแดนที่ราบลุ่มแม่น้ำกก แม่น้ำลาว และแม่น้ำอิง เป็นสำคัญ จากนั้นสมัยพญามังรายสามารถผนวกเอาแคว้นหริภุญไชยเข้ารวม

เป็นอาณาจักรโยนกด้วย กล่าวคือ ราวตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 18 พญามังราย หรือ พ่อขุนเม็งราย ผู้สืบเชื้อสายมาจากผู้ครองนครเงินยางเชียงแสน ได้รวบรวมบ้านเล็กเมืองน้อยที่ปกครองเป็นอิสระ อยู่กระจัดกระจาย ให้เป็นปึกแผ่นขึ้นมาใหม่ และสร้างเมืองเชียงรายเมื่อ พ.ศ.1805 ต่อมาพระองค์ ทรงขยายดินแดน ยกทัพเข้ายึดเอาอาณาจักรหริภุญชัย จากพวคมอญ เชื้อสายของพระนางจาม เทวีได้ใน พ.ศ.1835 แล้ว ตั้งอาณาจักรใหม่ขึ้น เรียกชื่อว่า อาณาจักรล้านนา ศิลาจารึกที่วัดเชียง มั่น จังหวัดเชียงใหม่ ได้บันทึกไว้ว่า พ่อขุนเม็งรายแห่งแคว้นล้านนา พ่อขุนจ่าเมือง แห่งแคว้นพะเยา และพ่อขุนรามคำแหงแห่งแคว้นสุโขทัย ได้ร่วมกันวางแผนสร้างเมือง “นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่” เริ่มสร้างเมื่อวันที่ 12 เมษายน พ.ศ.1839 แล้วย้ายเมืองหลวงจากเชียงราย มาอยู่ที่เมืองนพบุรีศรีนคร พิงค์เชียงใหม่ (นราธิป ทับทัน และชินศักดิ์ ตัณตกุล, 2560: 245-272)

เมืองโยนกบุรีจึงหมายถึงดินแดนในจังหวัดพะเยา เชียงราย เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง ในปัจจุบันนั่นเอง อนึ่งคำว่า โยนก นั้นนักวิชาการให้ทรรศนะตรงกันว่าเป็นคำเดียวกับคำว่า ยวน เยวณะ โยน ยน ยูน ขึ้นอยู่กับการออกเสียงของแต่ละพื้นที่ แต่รวมเรียกอาณาเขตล้านนา ทั้งหมดว่า โยน เมื่อลง ก ปัจจัย ตามหลักภาษาบาลีเพื่อให้มีคำแปลว่า ผู้หรือชาว จึงสำเร็จรูป เป็น โยนก หมายถึงชาวโยนหรือชาวยวนนั่นเอง นั่นก็คือพื้นที่ที่ทับซ้อนที่เรียกว่าล้านนาในสมัย ต่อมา ดังนั้น เมื่อกล่าวถึงคำว่าโยนกจึงมีความเลื่อมล้ำและสรุปรวมในคำว่าล้านนาไปด้วย

อาณาจักรโยนกได้มีการสืบทอดพระพุทธศาสนาจากศรีลังกาเช่นเดียวกับสุโขทัย ทำให้คติความเชื่อเรื่องรอยพระพุทธรูปในดินแดนนี้มีเหมือนกับกรุงสุโขทัย ดังจะเห็นว่ามียอย พระพุทธรูปจำนวนมากอยู่ทั่วภูมิภาคนี้ เช่น รอยพระพุทธรูปวัดศรีโคมคำ จังหวัดพะเยา วัดพระพุทธรูปตากผ้า จังหวัดลำพูน พระพุทธรูปทังตวง จังหวัดลำปาง วัดพระพุทธรูป ผาเรือ จังหวัดเชียงราย เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระพุทธรูป 4 รอย ที่ประดิษฐานอยู่วัด พระพุทธรูป 4 รอย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ที่เชื่อกันว่าเป็นรอยพระพุทธรูปของเมือง โยนกบุรีตามที่ถูกกล่าวอ้างถึงในคัมภีร์มหาวงศ์ของศรีลังกา จึงเป็นที่สักการบูชาสืบทอดมา จนถึงปัจจุบัน ทำให้เกิดประเพณีการบูชาและเป็นศูนย์รวมของชาวพุทธทั้งในจังหวัดเชียงใหม่ และนอกพื้นที่

พระพุทธรูป 4 รอย ที่วัดพระพุทธรูป 4 รอย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ มีความแตกต่างจากรอยพระพุทธรูปทั่วไป เพราะเป็นรอยพระพุทธรูปที่ทับซ้อนกันถึง 4 รอย และมีเรื่องราวที่ปรากฏในตำนานมูลศาสนา ตลอดทั้งมีธรรมเนียมการบูชาพระพุทธรูปที่มี เอกลักษณ์แตกต่างไปจากที่อื่นๆ จึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจต่อการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาความเชื่อเกี่ยวรอยพระพุทธรบาทในล้านนา
2. เพื่อวิเคราะห์อิทธิพลของรอยพระพุทธรบาท 4 รอยที่มีต่อชาวล้านนา

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ดังนี้

1) ศึกษาข้อมูลเชิงเอกสาร (Documentary Research) จากพระไตรปิฎก อรรถกถา เอกสาร ตำรา ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องรอยพระพุทธรบาท

2) สัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) เกี่ยวประวัติความเป็นมาของวัดพระพุทธรบาท 4 รอย ตลอดจนอิทธิพลของพระพุทธรบาท 4 รอย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ที่มีต่อสังคมล้านนา กับผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key information) จำนวน 20 รูป/คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างเครื่องมือในการวิจัยโดยศึกษาจากเอกสารวิชาการ และจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับรอยพระพุทธรบาท

ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ดังนี้

1) ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) การเก็บข้อเอกสาร คือ การศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา เอกสาร ตำรา ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยศึกษาเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวกับรอยพระพุทธรบาทที่ปรากฏในคัมภีร์เหล่านี้ พร้อมทั้งกิจกรรม ประเพณีต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรบาท 4 รอย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่

2) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) การเก็บข้อมูลภาคสนามที่ทำการวิจัย อันเป็นข้อมูลหลักในการวิจัยครั้งนี้ เป็นข้อมูลที่ได้มาจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) โดยทำการบันทึกด้วยเทปบันทึกเสียง

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดรูปแบบเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ข้อมูลที่ได้เกิดจากการรวบรวมเอกสาร และการสัมภาษณ์เชิงลึก ดังนั้น การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการโดยจัดลำดับเนื้อหาตามวัตถุประสงค์ จากนั้นจึงทำการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) แล้วนำเสนอในรูปแบบการพรรณนา

ผลการวิจัย

1. คติความเชื่อเกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปในล้านนา

ชาวล้านนารับพระพุทธศาสนามาผนวกกับความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับการบูชาผี จึงเกิดเป็นวัฒนธรรมผสมผสานระหว่างผีกับพุทธอย่างลงตัว ในปัจจุบันอิทธิพลของพระพุทธศาสนาปรากฏโดดเด่นมากยิ่งขึ้นกว่าการนับถือผี พระพุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาที่แทรกซึมไปในวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนล้านนา

วิโรจน์ อินทนนท์, (2554: 16) กล่าวว่า เมื่อพระพุทธศาสนาเข้ามาอยู่ในล้านนาแล้ว ก็เกิดการผสมผสานกับความคิดและความเชื่อเดิมของคนล้านนา เช่น ความคิดและความเชื่อเรื่องผี และไสยศาสตร์ เป็นต้น จนกลายเป็นลักษณะเฉพาะของพระพุทธศาสนาในล้านนา ความคิดและความเชื่อในพระพุทธศาสนาของคนล้านนาประกอบด้วย 1) ความคิดและความเชื่อเรื่องบุญ-บาป 2) ความคิดและความเชื่อเรื่องการพลัดพราก และ 3) ความคิดและความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม

จากข้อมูลในจารึกล้านนาที่มีการจารึก ตั้งแต่พ.ศ. 1822-2478 จำนวน 186 หลัก ที่พบบริเวณใน 8 จังหวัดภาคเหนือ เน้นในเรื่องวิถีชีวิตด้านกิจกรรมทางศาสนาของสังคมอาณาจักรอันได้แก่ กษัตริย์ เจ้าเมือง และชาวบ้าน และสังคมพุทธจักรที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ การเป็นข้าวัดหรือข้าพระ (หมายถึงการถวายคนให้เป็นผู้ดูแลพระสงฆ์ รวมทั้งดูแลวัดและผลประโยชน์ของวัด เนื่องจากสมัยก่อนวัดในล้านนารุ่งเรืองมาก จึงต้องมีข้าวัดหรือข้าพระคอยดูแลและถือเป็นการทำบุญอย่างหนึ่ง) รวมถึงความเชื่อของชาวล้านนาที่ปรากฏในจารึก พบว่าชาวล้านนามีความเชื่อที่สามารถแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ 1) ความเชื่อในคำสอนของศาสนาพุทธ ได้แก่ ความเชื่อในกฎแห่งกรรม เชื่อว่าพุทธศาสนายุคพระสมณโคดมจะสิ้นสุดเมื่อมีอายุ 5,000 ปี ชาวล้านนาจึงมุ่งทำบุญเพื่อต่ออายุพุทธศาสนา ในขณะเดียวกันก็เชื่อว่าจะมียุคพระศรีอาริยมุตไตรัย เชื่อและศรัทธาในเรื่องพระธาตุ เชื่อเรื่องเทวดาพุทธ เชื่อในเรื่องการอุทิศส่วนบุญส่วนกุศล เป็นต้น 2) ความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น ความเชื่อในเรื่องเรือนยนต์ ความเชื่อเรื่องเสื้อบ้าน เสื้อเมืองและเสื้อวัด เป็นต้น และ 3) ความเชื่อในเรื่องโหราศาสตร์ ในเรื่องฤกษ์งามยามดี ดวงชะตาของโปสถ์ วิหารหรือวัดด้วย (ธนพร แต่งขาว, 2548: 175-194)

สำหรับความเชื่อเรื่องรอยพระพุทธรูปนั้น ชาวล้านนาได้รับอิทธิพลความเชื่อเรื่องรอยพระพุทธรูปจากลังกา คือเชื่อว่า รอยพระพุทธรูปที่ภูเขาสมณภูมุนั้นพระพุทธรูปเจ้าประทับรอยพระบาทไว้ แม้ในตำนานมูลศาสนาที่พระพุทธรูปกามและพระพุทธรูปญาณแต่งไว้ก็มีข้อความกล่าวถึงรอยพระพุทธรูปที่เขาสมณภูมุนั้นว่า “ในภัททกัลป์อันนี้ พระพุทธรูปเจ้าทั้งหลายเกิดมา 5 พระองค์ แม่องค์ใดองค์หนึ่งก็ดี ก็ย่อมไปสงเคราะห์สัตว์โลกทั้งหลาย แล้วย่อมขึ้นไปเหยียบรอย

ตีนไว้เหนือเขาสุมณภูทุกพระองค์แล” (พระศรีธรรมโศภณ, 2557: 287-288) อีกข้อความหนึ่งว่า “พระพุทธเจ้าก็กระทำกัฏฐาโมทนาแก่ท่านมณีอีกขึ้นาคราช แล้วตั้งขึ้นไปสำแดงรอยตีนไว้เหนือเขาสุมณภู ข้อนายบนแห่งรอยตีนพระพุทธเจ้า 3 ตน คือ พระกกุสันธ 1 พระโกนาคมะ 1 พระพุทธกัสสปเจ้า 1 หากเหยียบไว้แต่ก่อนนั้น” (พระศรีธรรมโศภณ, 2557: 287-288) จากข้อความดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นถึงความเชื่อว่ารอยพระพุทธรูปที่เขาสมณภูนั้นเป็นของจริง และยังแสดงให้เห็นถึงลักษณะการซ้อนกันของรอยพระพุทธรูปอีกด้วย

ความรู้เรื่องแห่งพุทธศาสนาในดินแดนล้านนาส่งทอดมายังรัชสมัยของพญาติโลกราช มีพระชาวลังกาชื่อ พระอุตตมปัญญา ได้ขึ้นมาประกาศลัทธิลังกาวงศ์ใหม่ ซึ่งเคร่งครัดกว่าเดิม อยู่ที่สำนักวัดป่ากวางเชิงดอยสุเทพ พญาติโลกราชทรงมีความเลื่อมใสในลัทธิลังกาวงศ์ใหม่เป็นอย่างมาก โดยพระองค์ทรงอุปถัมภ์ และเคยทรงเสด็จออกผนวชในคณะสงฆ์นี้เป็นเวลา 7 วัน จากนั้นโปรดให้ผูกพัทธสีมาวัดป่ากวางพญาติโลกราช ได้สดับเรื่องอานิสงส์การปลูกต้นมหาโพธิ์ จากพระอุตตมปัญญา แล้วทรงเลื่อมใส จึงโปรดให้สร้างวัดใหม่ขึ้นทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ประกอบทั้งพุทธศักราชจะบรรจบครบ 2000 จึงเป็นการบำเพ็ญกุศลฉลองยุค โดยให้สีห์อำมาตย์หมื่นด้ามพร้าคด เป็นแม่งาน เดินทางไปดูเจดีย์สถานในอินเดียและลังกา จำลองแบบวิหารพุทธคยาโลหปราสาท รัตนมาลีเจดีย์ มาสร้างขึ้นไว้ที่วัดแห่งใหม่ ให้ชื่อว่า มหาโพธาราม หรือ วัดเจ็ดยอด

จะเห็นได้ว่า ล้านนาได้รับอิทธิพลทางพระพุทธศาสนาจากลังกามาโดยตลอด ทำให้ความเชื่อเกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปในลังกามีอิทธิพลต่อชาวล้านนาเป็นอย่างมาก จนเกิดการประดิษฐ์รอยพระพุทธรูปสำหรับสักการะแทนพระพุทธเจ้าไว้เป็นจำนวนมาก โดยภาพรวมแล้วในประเทศไทยมีรอยพระพุทธรูปทั้งหมด 598 แห่ง (โศภณ จาเลิศ 2559: 249-254) ได้สรุปรอยพระพุทธรูปในล้านนา ไว้ว่ามีทั้งหมด 136 แห่ง แสดงให้เห็นว่าชาวล้านนามีความเชื่อเกี่ยวกับการบูชารอยพระพุทธรูปเป็นอย่างยิ่ง ความเชื่อเกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปของชาวล้านนานั้นแยกออกเป็น 2 ประเด็น คือ กลุ่มที่เชื่อว่ารอยพระพุทธรูปคือรอยพระบาทขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่เสด็จมาประทับรอยพระบาทไว้ด้วยพระองค์เอง และมีทั้งรอยพระพุทธรูปที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธองค์ไว้สักการะกราบไหว้บูชา เสมือนได้กราบพระพุทธเจ้า อีกกลุ่มหนึ่งเชื่อว่า รอยพระพุทธรูปเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้าไว้สักการะกราบไหว้บูชา

กลุ่มที่เชื่อว่ารอยพระพุทธรูป คือรอยพระบาทของพระพุทธเจ้าที่เสด็จประทับไว้ด้วยพระองค์เอง ในสมัยพุทธกาลนั้น เพราะเรื่องดังกล่าวมีบันทึกไว้ในคัมภีร์ไบเบิลล้านนา และในพุทธตำนานพระเจ้าเลียบโลก ตลอดจนเอกสาร หนังสือ ตำราที่เชื่อถือได้ว่า พระพุทธเจ้าได้

เสด็จไปยังดินแดนต่างๆ โดยพุทธนิมิต และได้ประทับรอยพระพุทธรูปไว้ยังสถานที่ต่างๆ และสังเกตว่ารอยที่ประทับนั้น เหมือนรอยเท้าคนจริงๆ เช่น ที่พระพุทธรูป 4 รอย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่

ส่วนเรื่องที่เราเห็นว่าทำไมจึงใหญ่กว่ารอยเท้าของคนธรรมดาและทำไมจึงเหยียบลงไปบนหินที่แข็งได้ ก็เพราะพระพุทธรูปไม่ใช่คนธรรมดา เป็นผู้ที่มีบุญบารมี และอิทธิฤทธิ์มากกว่าคนธรรมดา และถ้าจะมองว่า มีคนมาสร้างไว้ คนสมัยโบราณจะมีเครื่องมือเครื่องมือที่สามารถแกะสลักหินขนาดใหญ่ที่มีความแข็งแรงมากให้เป็นรอยเท้าของมนุษย์อย่างนี้ได้ แนวคิดนี้สอดคล้องกับความเชื่อที่สืบทอดมาจากลังกา คือ ความเชื่อว่าพระพุทธรูปได้ประทับรอยพระบาทของพระองค์เองด้วยพระองค์เองไว้ในสถานที่ 5 แห่ง คือ ที่เขาสวรรณมาลิก, เขาสวรรณบรรพต, เขาสุมณภู, ที่เมืองโยนกบุรี และที่หาดทรายลาน้านันทานที่ ตามแนวความเชื่อนี้รอยพระพุทธรูปถือว่าเป็นบริโศกเจดีย์ คือสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปโดยตรง ส่วนกลุ่มที่เชื่อว่า รอยพระพุทธรูปคือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพราะ รอยพระพุทธรูปเกือบทุกที่จะมีขนาดใหญ่โตมาก ใหญ่กว่าเท้าของมนุษย์ คงเป็นไปได้ที่พระพุทธรูปจะเสด็จมาเหยียบไว้ยังสถานที่ต่างๆ ในแต่ละประเทศ รอยพระพุทธรูปจึงน่าจะเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ไว้กราบไหว้บูชา ให้รู้สึกเสมือนว่าได้กราบไหว้พระพุทธรูป และได้ใกล้ชิดพระพุทธรูป (โสภณ จาเลิศ, 2559: 189-190) แนวความเชื่อนี้ถือว่า รอยพระพุทธรูปเป็นอุทิสกเจดีย์เพราะเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นภายหลังเพื่อให้ชาวพุทธสักการบูชา เป็นเพียงสัญลักษณ์แทนพระพุทธรูปเท่านั้นเอง

ชาวล้านนามีความเชื่อเกี่ยวกับอานิสงส์ของการบูชารอยพระพุทธรูป คือ มีความเชื่อเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มหนึ่งเชื่อว่าผู้ที่บูชารอยพระพุทธรูป เมื่อตายแล้วจะไม่ตกไปสู่อบายภูมิ อีกกลุ่มหนึ่งเชื่อว่า การที่จะตกไปสู่อบายภูมิหลังจากที่ตายแล้วไม่เกี่ยวกับการบูชารอยพระพุทธรูป ขึ้นอยู่กับกรรมหรือการกระทำของแต่ละบุคคล คนที่ทำชั่ว ผิดศีลธรรมอยู่เสมอ เช่น ข่าสัตรุ์ ลัทธิทรัพย์ของผู้อื่น ประพฤติผิดในกาม โกหกหลอกลวงทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ตีฆ่าสุรายาเมา หมกมุ่นอยู่กับอบายมุข ถึงแม้จะมากกราบรอยพระพุทธรูป เมื่อตายแล้วก็มีโอกาสตกไปสู่อบายภูมิ เพราะทำบาปไว้มาก โดยเฉพาะในช่วงเวลาที่จิตดับหากจิตพัวพันอยู่กับเรื่องที่เศร้าหมอง เรื่องที่เป็นอกุศล ก็มีโอกาสดกไปสู่อบายภูมิ หากจิตดับในช่วงเวลาที่จิตใจพัวพันอยู่กับเรื่องที่เศร้าหมอง เรื่องที่เป็นบุญเป็นกุศล ก็ไม่มีโอกาสดกไปสู่อบายภูมิ ผู้ที่กราบไหว้บูชารอยพระพุทธรูปอยู่เสมอ แสดงว่าเป็นผู้มีจิตใจเป็นบุญเป็นกุศล รักษาศีล ทำทาน ภาวนา จิตจึงพัวพันอยู่กับเรื่องที่เป็นบุญเป็นกุศล เมื่อจะตายจิตจึงพัวพันอยู่กับเรื่องที่เป็นบุญเป็นกุศล เมื่อจิตดับขณะที่จิตพัวพันอยู่กับเรื่องที่เป็นบุญเป็นกุศล จึงไม่ตกไปสู่อบายภูมิ

คัมภีร์พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงอานิสงส์ของการบูชารอยพระพุทธรูปไว้ในพุทธทศนิกาย อปทาน ปทสัณญูเถราปทาน ความว่า พระปทสัณญูเถระได้เล่าถึงอดีตของท่านเองว่า ครั้งสมัยพระตีสสะพุทธเจ้า ผู้เป็นเผ่าพันธุ์แห่งพระอาทิตย์ (พระอาทิตย์ในที่นี้หมายถึงสัญลักษณ์ของปัญญา หรือเป็นตัวแทนของความสว่างทางปัญญา) พระองค์ทรงเหยียบรอยพระบาทไว้ เมื่อท่านเห็นรอยพระพุทธรูปแล้ว จิตเกิดโสมนัส ยินดี บังเกิดความเลื่อมใสในพระพุทธรูป เมื่อท่านระลึกถึงความรู้สึกในตอนที่เกิดความเลื่อมใสในพระตีสสะพุทธเจ้า ส่งผลให้หลังจากสิ้นบุญก็ไม่เคยตกอบายภูมิอีกเลย จนกระทั่งถึงกาลปีที่ 7 เกิดเป็นพระมหากัจจพรตราชินีนามว่า “สุเมธ” สมบูรณ์ด้วยแก้ว 7 ประการ ได้แก่ ดวงแก้ว จักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว นางแก้ว ขุนพลแก้ว และขุนคลังแก้ว หลังจากนั้นจึงมาเกิดในสมัยพระสมณโคตมพุทธเจ้าเป็นปทสัณญูเถระแล้ว บรรลุเป็นพระอรหันต์ในที่สุด (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 32 ข้อ 5-8: 216)

ส่วนการนำน้ำสัการะรอยพระพุทธรูปนั้น น่าจะมีคติมาจากกรณีของพระปทุมชกเถระ ที่ในอดีตชาติของท่านได้เกิดเป็นกนิทรอยู่ใต้อาสนวิหารพินธุ ได้เห็นพระพุทธรูปพระนามว่าวิปัสสี จึงได้นำน้ำแก่นจันทร์และกฤษณาตกลงที่พระบาทของพระพุทธรูป เพราะการบูชาพระบาทนั้นทำให้ไม่ได้ไปเกิดในทุคติอีกเลยและได้บรรลุธรรมในชาติปัจจุบัน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 32 ข้อ 27-29: 457) หรือกรณีของพระโสวัณณโกตริกเถระที่ถวายน้ำล้างพระบาทแด่พระพุทธรูปพระนามว่าปทุมุตตระ กุศลกรรมนี้ส่งผลให้ท่านได้ไปเกิดในเทวโลกถึง 15 กัป และได้เกิดเป็นพระเจ้าจักรพรรดิอีก 33 ชาติ เวลาเดินไปไหนมีจะคนถือธงชัยทองคำ นำหน้าเสมอและได้บรรลุพระอรหันต์ในสมัยพระพุทธรูปพระนามว่าโคตม (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 33 ข้อ 157-168: 55-56)

จะเห็นได้ว่า อานิสงส์ของการบูชารอยพระพุทธรูปนั้นส่งผลให้ทั้ง 1) มนุษย์สมบัติ คือการเกิดเป็นพระเจ้าจักรพรรดิที่สมบูรณ์ด้วยรัตนทั้ง 7 ประการ 2) สวรรค์สมบัติ เสวยทิพย์ผลอันวิเศษอยู่บนสวรรค์ และ 3) นิพพานสมบัติ สามารถเข้าถึงวิโมกขธรรมและอริยัญญา ตลอดทั้งนิพพานได้ในที่สุดแห่งสงสาร แต่พิจารณาแล้วพบว่า การระลึกถึงพระผู้มีพระภาคเจ้าผ่านการเพ่งมองรอยพระพุทธรูป มีผลานิสงส์มากกว่าการบูชารอยพระพุทธรูป การระลึกถึงพระพุทธรูปเป็นกรณฐานอย่างหนึ่งได้แก่ “พุทธานุสติ” คือการรำลึกถึงพุทธคุณเป็นอารมณ์ จัดเป็นปฏิบัติบูชา ทำให้จิตสงบเป็นกุศล แต่ยังมีความยึดติดในพระพุทธรูป จึงส่งผลให้เวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารอยู่ แต่กุศลที่สั่งอานิสงส์ให้มาสิ้นสุดในสมัยของพระสมณโคตมพุทธเจ้า ด้วยเหตุนี้ชาวพุทธในล้านนาจึงได้มีความเชื่อเกี่ยวกับการบูชารอยพระพุทธรูปอย่างมั่นคงมาเป็นเวลาอย่างยาวนาน

2. อิทธิพลของพระพุทธรูป 4 รอยที่มีต่อชาวล้านนา

กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงรับรองไว้ว่า “พระพุทธรูป 4 รอยแห่งนี้เป็นรอยพระพุทธรูปที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย” (รุ่งชัย วิริยะบัณฑิตกุล, ม.ป.ป.: 40) ข้อความนี้แม้จะขัดแย้งกับการค้นพบของนันทนา ชุตินวงศ์ที่ระบุว่า รอยพระพุทธรูปที่เก่าแก่ที่สุดมีอายุตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 11-13 ในศิลปะทวารวดี คือ รอยพระพุทธรูปคู่พระที่โบราณสถานสระมรกต อำเภอโคกปีบ จังหวัดปราจีนบุรี (นันทนา ชุตินวงศ์, 2533: 36) แต่พระพุทธรูป 4 รอยก็ยังได้รับความเคารพเลื่อมใสและมีการเชื่อว่าเป็นรอยพระพุทธรูปที่เก่าแก่ที่สุดทางตำนานมาจนถึงปัจจุบัน ประวัติพระพุทธรูป 4 รอยที่มีหลายทัศนะ ทั้งจากการเล่าของบุคคลและจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา สรุปได้ดังนี้

ตำนานพระบาทรั้งรั้ง

ย้อนหลังไป 94 กัป สมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่า พระวิปัสสี พระองค์ได้เสด็จอุบัติขึ้นมาในโลก ในครั้งนั้นพระสาวกองค์หนึ่งของพระวิปัสสีพุทธเจ้า มีฐานะเป็นพระสังฆนายก แต่พระสังฆนายกองค์นั้นก็กลับแสวงหาปัจจัยทั้งสี่มากเกินสมควร ทำยที่สุดเมื่อพระสังฆนายกองค์นั้นได้มรณภาพลงไปแล้ว ก็ได้ตกนรก จมลงไปในหมกหม้ออยู่ในอบายภูมิ ด้วยผลกรรมที่ได้เบียดเบียนพระสงฆ์ทั้งหลาย เมื่อขอใช้กรรมในนรกแล้ว อดีตพระสังฆนายกองค์นั้น ก็ได้เกิดมาเป็นเปรต มีนามว่า “มหาศิลาหลงใหญ่” (เปรตหิน) พุดวาจาใดๆ ไม่ได้ด้วยสรีระกลายเป็นหิน กาลเวลาได้ล่วงเลยมาถึง 92 กัป พระพุทธเจ้ากุกสันธะได้เสด็จอุบัติเป็นเป็นพระพุทธเจ้า ได้เสด็จมาโปรดมหาศิลาเปรต แล้วจึงทรงประทับรอยพระบาทไว้เหนือก้อนหินมหาศิลาเปรตนั้นเป็นรอยแรก ล่วงมาถึงสมัยของพระพุทธเจ้าโกนาคมนะ พระองค์ได้เสด็จมาที่มหาศิลาเปรตและได้ตรัสสอนมหาศิลาเปรตให้ภavana บริกรรมคาถาว่า “สัลละหุจะวุตติ” ไปตลอด จะได้หลุดพ้นจากความเป็นเปรตในภายภาคหน้า จากนั้นพระพุทธเจ้าโกนาคมนะ ก็ได้ทรงประทับรอยพระบาทซ้อนไว้ในรอยพระบาทของพระพุทธเจ้ากุกสันธะเป็นรอยที่ 2 (ซึ่งมีขนาดเล็กกว่ารอยที่ 1) ถึงสมัยของพระพุทธเจ้ากัสสปะ พระองค์ได้เสด็จมาโปรดมหาศิลาเปรตด้วยเหตุผล 2 ประการ คือ เพื่อทรงชี้แนวทางตรงไปสู่พระนิพพานและเพื่อให้มหาศิลาเปรตนั้นพ้นจากปิตติวิสัย (ภูมิแห่งเปรต) พระพุทธเจ้ากัสสปะจึงเสด็จมาโปรดที่มหาศิลาเปรต เป็นพระองค์ที่ 3 และได้ทรงมีพระพุทธรูปดรัสตรัสชี้แนะให้มหาศิลาเปรตนั้น ภavana บริกรรมคาถาว่า “อัมปะคัพโภ อัมปะคัพโภ” ด้วย ทรงมีพระมหากรุณาให้พ้นจากความเป็นหิน แล้วจึงได้ทรงประทับรอยพระบาทซ้อนไว้ในรอยพระบาทของพระพุทธเจ้าทั้ง 2 พระองค์ ปรากฏเป็นรอยที่ 3 ขึ้นมา (ซึ่งมีขนาดเล็กกว่ารอยพระพุทธรูปทั้ง 2 รอย) มาถึงพุทธสมัยพระพุทธเจ้าโคตมะ ได้แวะเสวยภัตตาหารเช้าอยู่บนเขาเวภารบรรพตนี้ ทรงเล็งดูรอยพระพุทธรูปแห่งพระพุทธเจ้าทั้ง 3 พระองค์ ก็ทรงแย้มสรวล พระมหาสารีบุตรจึงกราบทูลถาม

ว่า พระองค์ทรงแยมสรวลด้วยเหตุอะไร พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า ฐานะนี้ พระพุทธเจ้าที่ล่วงไปแล้วทั้งสามพระองค์ได้ทรงประดิษฐานรอยพระบาทไว้ แม้นพระศรีอริยเมตไตรยอันจะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ก็จักทรงเหยียบรอยพระพุทธรอยพระบาทที่ 4 รอย

ส่วนคัมภีร์ไบเบิลใน วัดสูงเม่น กล่าวว่า เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้ว เทวดาทั้งหลายก็นำเอาพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้ามาประดิษฐานบรรจุไว้ที่พระพุทธบาท 4 รอย และเมื่อพระองค์ปรินิพพานล่วงแล้ว 2,000 ปี พระอรหันต์และเทวดาประสงค์จะธำรงพุทธศาสนาให้ถึงห้าพันปี ในกาลนั้นเทวดาทั้งหลายประสงค์อยากยกรอยพระบาทปรากฏ จึงเนรมิตเป็นรู้ง (เหยี่ยว) ตัวใหญ่ มาเอาลูกไก่ของชาวบ้าน เมื่อจับไก่ได้ก็บินกลับจอมดอยพระบาทพรานป่าที่อยู่ในหมู่บ้านนั้นเห็นจึงโกรธแค้นรู้ง (เหยี่ยว) ตัวนั้น จึงตามล่าหมายจะฆ่ารู้งให้ตาย รู้งตัวนั้นยังคงบินมาจับลูกไก่ของชาวบ้านเรื่อยๆ ติดต่อกันหลายวัน พรานได้สังเกตเห็นรู้งบินกลับจอมดอย พรานป่าจึงขึ้นไปตามรู้งตัวนั้นถึงยอดดอย แต่ปรากฏไม่เจอรู้ง กลับได้เจอรอยพระพุทธบาทอันประเสริฐ จึงทำการสักการบูชาและกลับมาบอกแก่ชาวบ้านให้ได้ทราบโดยทั่วกัน จากนั้นผู้คนก็พากันขึ้นไปบนเพลาที่พักการกราบไหว้บูชากันเป็นจำนวนมาก ลำดับแต่นั้นมา รอยพระบาทนั้นปรากฏจึงชื่อว่า พระบาทรู้ง (รู้งเหยี่ยว) ซึ่งก็คือพระพุทธบาท 4 รอยในปัจจุบัน (คัมภีร์ไบเบิล ผูก 1: 31-32)

ตำนานพระพุทธเจ้าเลียบโลก

เอกสารโบราณเรื่องตำนานพระเจ้าเลียบโลก ฉบับวัดกุฎคำ ซึ่งจารขึ้นเมื่อปี 2459 มีจำนวน 12 ผูก จำนวนหน้าลาน 470 หน้า ผูกที่ 1 ถึงผูกที่ 11 เป็นเนื้อหาของเรื่องพุทธตำนานหรือตำนานพระธาตุพระบาท (สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, ม.ป.ป.: 3) เฉพาะที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธบาท 4 รอยปรากฏอยู่ในผูกที่ 1 มีเนื้อความโดยสรุปดังนี้ (เกษมณี หมั่นทำการและมณฑิณีชีษฐ์ อมราอุไร, 2550: 17-21)

ครั้งเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จเมืองวิเทหะ และทรงอธิษฐานพระสรีระ (เขี้ยวผาง) และบาตรเพื่อจะนำมาประดิษฐาน ณ ที่นี้ เมื่อพระพุทธองค์ปรินิพพานไปแล้ว จากนั้นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (องค์ปัจจุบัน) เสด็จไปถึงเมืองวิเทหะ ในกาลครั้งนั้น พระยาวิเทหะ (ฮ่อ) ไม่ทรงทราบอริยาศัยของพระพุทธเจ้า พอได้สดับข่าวว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมาโปรดเช่นนั้นก็ทรงโสมนัสเป็นอันมาก จึงทรงให้รับแต่งโภชนาหารใส่ในถาดทองคำบรรทุกบนหัวช้างแห่งพระองค์แล้วไปต้อนรับสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงตรัสว่า “พระยาวิเทหะประกอบไปด้วยราชมานะ เอาช้างของบรรทุกหัวช้างมาถวายแก่เราเช่นนี้ เป็นการหมิ่นประมาทโดยแท้ ต่อแต่ไปภายหน้า ในเมืองนี้จะไม่มีช้าง” นับแต่นั้นเป็นมาในเมืองวิเทหะก็ไม่มีช้างจริงๆ พระพุทธเจ้าได้ทรงพักประทับแรมที่นั่นคืนหนึ่ง พอรุ่งเช้าก็ทรงนำชำระพระวรกาย แล้วก็เสด็จ

ออกบิณฑบาตมาเสวยตามพุทธประเพณี แล้วได้รับสั่งกับพระสารีบุตรว่า “หลังจากตถาคตนิพพานไปแล้ว ธาตุเขี้ยวฝางและบาตรของตถาคตจะมาประดิษฐาน ณ ที่นี้ จักปรากฏเป็นที่ตั้งแห่งพระแก้วเจ้าทั้งสามประการ”

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ดังนี้แล้ว ก็เสด็จไปสู่เมืองโกสัมพี เสด็จออกบิณฑบาตจนกระทั่งไปถึงแม่น้ำคง (सारวิน) ทรงสงวนน้ำชำระพระวรกายบนหินก้อนหนึ่งที่หัวทำข้าวตอก เพราะเหตุว่าทำน้ำที่นั่นมีฟองน้ำแตกขึ้นเบื่องบนเหมือนดังคนกำลังโปรยข้าวตอก เลยชื่อว่า “ทำข้าวตอก” ในเวลานั้นมีพญานาคตนหนึ่งเข้ามาอภิวาทพระพุทธเจ้า และทูลขอรอยพระพุทธบาทจากพระพุทธเจ้า พระองค์องค์ก็ทรงประทานรอยพระบาทไว้เหนือหินก้อนหนึ่ง พญานาคได้กราบทูลถามพระพุทธเจ้าว่าพระองค์จะเสด็จไปเสวยพระกระยาหารที่ไหน พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า จักไปฉันข้าวที่ภูเขาเวภารบรรพต อันมีอยู่ใกล้แม่น้ำพยชนที คือแม่น้ำคง ซึ่งเป็นดินแดนเมืองโกสัมพี กับเมืองทริภุชยนครและเมืองแพรทลวงประสมกัน เมืองแพรทลวงนี้อยู่ใกล้ภูเขาติชฌภูฏ ส่วนว่าภูเขาเวภารบรรพตนั้นมีแผ่นหินอันราบเรียบเสมอดินัก พระพุทธเจ้าก็ทรงประทับเสวยพระกระยาหาร พร้อมด้วยพระอรหันต์ 500 องค์ เมื่อพระพุทธเจ้าเสวยพระกระยาหารเสร็จแล้ว พญานาคก็ไปนำเอาน้ำมาจากแม่น้ำคง (सारวิน) มาอุปัฏฐากพระพุทธเจ้า และพระอรหันต์ทั้ง 500 องค์ พระพุทธเจ้าทรงบ้วนพระโอษฐ์แล้วทรงผินพระพักตร์ไปทางทิศใต้ ทรงบ้วนน้ำตกลงไปในทางทิศใต้นั้น

พระสารีบุตรเห็นเช่นนั้นจึงกราบทูลถามว่า การที่พระองค์ทรงบ้วนน้ำชำระพระโอษฐ์ให้ตกไปทางทิศเหนือจะไม่ดีกว่าหรือ เหตุใดจึงทรงบ้วนไปทางทิศใต้ พระพุทธเจ้าตรัสตอบพระสารีบุตรว่า น้ำบ้วนปากของตถาคตจักเป็นที่พึงแก่มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายที่พากันมาสักการะรอยพระบาทที่นี้ เขาทั้งหลายจักได้มาดื่มน้ำบ้วนปากนี้ หากเขาเอามาอาบก็ดี เอาสระผมก็ดี พยาธิทั้งมวลก็ย่อมจะระงับกลับหายไป แม้เขาปรารถนาว่าอย่าให้ฟันหลุด อย่าให้หูหนวก อย่าให้ตามีตบอด อย่าให้ผมหงอก ก็จะสมความปรารถนาทุกประการ

ในกาลนั้นพญานาคกับไอศวรก็กางผ้าเปดานกันร่มให้พระพุทธเจ้าและเทวดาทั้งหลายที่พากันมาสักการบูชากันเป็นจำนวนมาก พระพุทธเจ้าทอดพระเนตรรอยพระบาทแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย 3 พระองค์ที่ล่วงมาแล้ว คือ พระพุทธเจ้ากุกสันธะ พระพุทธเจ้าโกนาคมณะ และพระพุทธเจ้ากัสสปะ อันปรากฏอยู่เหนือแผ่นหินนั้น ก็ทรงแยมพระสรวล พระสารีบุตรเห็นเช่นนั้นจึงทูลถามว่า ทรงแยมพระสรวลด้วยเหตุใด พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า สถานที่ตรงนี้แม้พระพุทธเจ้าที่ล่วงไปแล้วทั้ง 3 พระองค์ก็ทรงประดิษฐานรอยพระบาทไว้ แม้พระศรีอริยเมตไตรยจะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในภายภาคหน้า ก็จักทรงเหยียบรอยพระบาททั้ง 4 รอยนี้ให้กลายเป็นรอยเดียว

เมื่อตรัสเช่นนั้นแล้ว พระพุทธเจ้าก็ทรงเสด็จลุกขึ้นไปทรงเหยียบรอยพระบาทไว้เรียงกัน คือ ปล่อยให้ลายนิ้วพระบาทตั้งอยู่เสมอกัน ส่วนสันพระบาทนั้นหยุดหน้อยกันตามลำดับ แล้วพระองค์ก็ทรงอธิษฐานว่า “เมื่อตถาคตนิพพานไปแล้ว ให้เทวดาทั้งหลายนำเอาพระธาตุแห่งเรา มาประดิษฐาน ณ ที่นี้ เพื่อมิให้เป็นของสาธารณะ (ต่ำ) ในเมื่อเรานิพพานไปแล้ว 2,000 พระวัสสา พระบาทนี้จักปรากฏแก่นมนุษย์และเทวดาทั้งหลาย เขาจักพากันมาสักการบูชาเป็นอันมากแล” เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสเช่นนั้นแล้ว ก็เสด็จกลับคืนสู่วิหารเชตวัน อันมีในเมืองสาวัตถี

การบูชาพระพุทธบาท 4 รอย อำเภอมะริม จังหวัดเชียงใหม่

คัมภีร์ใบลานล้านนาเรื่อง “ตำนานพระบาทพระธาตุ” ของวัดสูงเม่น อำเภอสองเม่น จังหวัดแพร่ ได้กล่าวไว้ว่า ที่ภูเขาเวภารบรรพต มีเทวดา 5 ตน รักษารอยพระบาทอยู่ ตนหนึ่งชื่อว่า เมขลา อยู่ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ให้บูชาด้วยดอกไม้สีแดง ตนหนึ่งชื่อว่า ชนก อยู่ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ให้บูชาด้วยดอกไม้ขาวทั้งมวล ตนหนึ่งชื่อว่า ลชิน อยู่ทิศเหนือ ให้บูชาด้วยดอกไม้อันเกิดในน้ำทั้งมวล มีดอกบัว เป็นต้น ตนหนึ่งชื่อว่า คนธณ อยู่ทิศใต้ ให้บูชาด้วยดอกไม้กระหนานเหิน ตนหนึ่งชื่อว่า วณปัตติ อยู่ทิศตะวันออกเฉียงใต้ ให้บูชาด้วยดอกไม้มีคันธะอันหอมทั้งมวล

บุคคลผู้ใดจักขึ้นไหว้บูชาพระบาทพระธาตุ แม้นเป็นพระภิกษุ ให้ชำระสิกขาบท และจตุปาริสุทธิตีลให้บริสุทธิ์ แม้นเป็นสามเณรก็ให้ชำระสังวรศีลให้บริสุทธิ์ ถ้าเป็นผ้าขาว บุคคลหญิงชายทั้งหลาย ควรสำรวมรักษาศีล 5 ศีล 8 ให้บริสุทธิ์ ครั้นว่าไม่บริสุทธิ์ เทวดาจะไม่พึงพอใจ คนฝูงใดแม้มีบาปมีโทษมาก ฝียกข์ ฝิเส้อยกข์ ก็จักกิน จักให้บังเกิดเป็นอันตราย เป็นต้นว่า ปวดหัว มัวตา ลากเลือด เจ็บท้อง เป็นไข้ เป็นหนาว เป็นภัยต่างๆ แม้นว่าบุคคลทั้งหลาย คือคฤหัสถ์ นักบวชหญิงชายทั้งหลาย ได้รับอันตรายดังกล่าว ให้ขอขมาและสมาทานศีลให้บริสุทธิ์ อุทิศกุศลไปให้เทวดา ให้บูชาเทวดา ให้กระทำที่เชิงเขาที่นั่นแล้วจึงขึ้นไปบูชารอยพระบาท หากไม่ทำเช่นนี้ บุคคลนั้นย่อมไม่เจริญ ไม่มีอายุ มั่นยืนยาว เมื่อจะขึ้นไปบูชารอยพระบาท ให้ไหว้เทวดาทั้ง 5 ตน เสียก่อนแล้วจึงขึ้นไป เมื่อไปถึงรอยพระบาทแล้ว ผู้หญิงทั้งหลายไม่ควรล่วงล้ำเข้าไปภายใน ไม่โปรยข้าวตอกดอกไม้ใส่รอยพระบาท เทวดาจะไม่พอใจ อย่าจรไปยังที่พระอรหันต์อยู่และที่พระธาตุอยู่ อย่าคายขานหมาก ขากเสลด ถ่มน้ำลาย หรือทำสกปรกบนนั้น ให้เคารพยำเกรงด้วยปาก ด้วยใจอย่างแท้จริง

หลักฐานที่สำคัญในหนังสือโบราณ “คำให้การของขุนหลวงหาวัด” ความตอนหนึ่งได้กล่าวถึงสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ครั้งเมื่อเสด็จไปนมัสการพระพุทธบาท 4 รอย ไว้ว่า

สมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชยกทัพไปรบที่เมืองหาง พระองค์ทรงทราบว่ามีรอยพระพุทธบาทอยู่บนยอดเขา เรียก “เขารังรุ้ง” จึงได้เสด็จขึ้นไปนมัสการ ทรงเปลื้องเครื่องทรง

ทั้งสังวาลและภูษาแล้วทรงถวายไว้ในรอยพระพุทธรูป และทำสักการบูชาด้วยธูปเทียน ข้าวตอกดอกไม้ มีเครื่องทั้งปวงเป็นอันมาก แล้วจึงทำการพิธีสมโภชอยู่เจ็ดราตรี (รุ่งชัย วิริยะ บัณฑิตกุล, ม.ป.ป.: 10)

จากข้อความประวัติศาสตร์ดังกล่าวนี้เองทำให้ทราบข้อเท็จจริงในทางโบราณคดีเพิ่มเติมอีกประการหนึ่งว่า แท้จริงแล้วรอยพระพุทธรูปในประเทศไทยรอยแรกที่คนไทยรู้จักและมักคุ้นนั้นก็คือ พระพุทธรูป 4 รอยอันประดิษฐานอยู่วัดพระพุทธรูป 4 รอย อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่เอง โดยมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์รองรับอย่างชัดเจน

สำหรับการบูชารอยพระพุทธรูปในปัจจุบันนี้ ผู้บูชาจะบูชาด้วย ดอกไม้ ธูป เทียน ทอง ที่จำหน่ายภายในวัด หรือบริเวณใกล้เคียงพระพุทธรูป ทอง (ทองคำเปลว) มักจะนำไปปิดที่รอยพระพุทธรูป แล้วก็ปิดทองที่พระพุทธรูป และรูปปั้นของครุภาครีวชัยที่ประดิษฐานใกล้รอยพระพุทธรูป แต่ดอกไม้ ธูป เทียน ทอง ในท้องถิ่นล้านนามักจะนำไปใส่สว (กรวย) ที่ทำด้วยใบตอง ไปวางไว้ที่รอยพระพุทธรูป บางแห่งก็จัดที่วางไว้โดยเฉพาะ ไม่นำไปวางที่รอยพระพุทธรูป ส่วนธูป เทียน ก็จะจุดในสถานที่ที่กำหนดไว้ ซึ่งจะมีกระถางธูปและที่วางเทียนไว้ และเมื่อพุทธศาสนิกชนจุดเทียน ธูปแล้วจะนำเทียนไปตั้งไว้ยังเชิงเทียนที่ทางวัดจัดไว้ ถือเฉพาะธูป และประนมมือกล่าวคำบูชารอยพระพุทธรูป ตั้งจิตอธิษฐานตามอภัยสัจจ แล้วนำธูปไปปักไว้ในกระถางธูป แล้วปิดทองพระพุทธรูป พระพุทธรูป 4 รอยสถานที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการเดินประทักษิณ จึงไม่ปรากฏพิธีการเดินเวียนรอบรอยพระพุทธรูป พุทธศาสนิกชนเมื่อบูชาเสร็จแล้วจะนำกรวยดอกไม้วางไว้ที่โต๊ะที่ทางวัดจัดเตรียมไว้ บางคนอาจนั่งสมาธิและสวดมนต์ต่อตามแต่สถานที่ที่จะเอื้ออำนวย หากวันไหนมีคนมากก็ไม่สามารถจะนั่งได้ เพราะสถานที่ประดิษฐานรอยพระพุทธรูปนั้นมีจำกัดและคับแคบ อนึ่งมีป้าย “ห้ามผู้หญิงผ่าน” ไว้ด้วยจึงเป็นข้อจำกัดที่ชาวล้านนายึดถือว่าเป็นเวลาช้านาน (โสภณ จาเลิศ, 2559: 193)

อิทธิพลของความเชื่อที่มีต่อพระพุทธรูป 4 รอย ของชาวล้านนา

ชาวล้านนามีความเชื่อว่าเป็นรอยของจริงที่พระพุทธเจ้าทั้ง 4 พระองค์ ทรงประทับประดิษฐานไว้ ได้แก่ พระพุทธเจ้ากกุสันธะ พระพุทธเจ้าโกนาคมนะ พระพุทธเจ้ากัสสปะ และพระพุทธเจ้าโคตมะ โดยความเชื่อนี้ได้รับอิทธิพลจากเรื่องเล่าขานของบรรพบุรุษที่ได้เล่าสืบทอดกันมาคือตำนานพระบาทรังรุ้ง ตำนานพระเจ้าเลียบโลก รวมไปถึงความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่ได้รับอิทธิพลจากศรีลังกา ชาวล้านนามีความเชื่อว่าการได้สักการบูชาพระพุทธรูป 4 รอยมีอานิสงส์ทำให้เกิดความสิริมงคลแก่ชีวิต สมความปรารถนา ทำให้ได้ไปเกิดในยุคพระศรีอริยเมตไตรยในอนาคต

พระพุทธรูป 4 รอย ณ วัดพระพุทธรูป 4 รอย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ เป็นที่เคารพเลื่อมใสทำให้จารีตประเพณีปฏิบัติที่สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน เช่น งานประเพณีสงกรานต์พระพุทธรูป 4 รอย ที่จัดขึ้นไปวันเพ็ญเดือน 6 ประเพณีเตียวขึ้นดอยหรือเดินขึ้นดอยเพื่อเป็นสักการบูชาตามรอยครูบาศรีวิชัย สิ่งเหล่านี้ได้กลายเป็นประเพณีวัฒนธรรมในชุมชนจนถึงระดับจังหวัด ทุกวันพระพุทธรูปศาสนิกชนในชุมชนและต่างหมู่บ้านจะถือศีลอุโบสถนอนวัดปฏิบัติและสวดมนต์ทำวัตรเช้า-เย็นร่วมกับพระสงฆ์ ด้วยอิทธิพลของพระพุทธรูป 4 รอยทำให้เกิดกิจกรรมงานบุญในชุมชน พุทธศาสนิกชนทั้งชาวบ้าน ราชการ ภาครัฐ ท้องถิ่นในชุมชนเกิดความสามัคคีโดยการร่วมมือร่วมใจช่วยเหลือทำบุญ สร้างโรงงานในประเพณีสำคัญทำให้ชุมชนเกิดความสามัคคีมีความสุขซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่งดงามและยังมีอยู่ถึงปัจจุบัน

พระพุทธรูป 4 รอยยังมีอิทธิพลต่อศิลปกรรมอันสวยงาม จะเห็นความสวยงามของศิลปกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากรอยพระพุทธรูป 4 รอย ซึ่งวิหารครอบรอยพระพุทธรูปที่สร้างไว้เพื่อคุ้มกันรอยพระพุทธรูป อุโบสถจัตุรมุขที่มีลวดลายแบบประยุกต์มีรูปทรงสวยงาม ประดับด้วยลวดลายกนกพันธุ์พฤกษา เจดีย์วัดพระพุทธรูป 4 รอยและวิหารหอเวทดา สถาปัตยกรรมเหล่านี้มีศิลปกรรมแบบล้านนาประยุกต์ที่สามารถเข้ากับศิลปะไทยใหม่เนื่องจากได้รับอิทธิพลมาจากทางภาคกลาง แต่ยังคงความเป็นเอกลักษณ์ของล้านนาไว้วัดพระพุทธรูป 4 รอย ปัจจุบันนั้นถือเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของจังหวัดเชียงใหม่ มีนักท่องเที่ยวประชาชนขึ้นมาสักการบูชาเป็นจำนวนมาก ช่วยสร้างรายได้ชุมชนสร้างจากผลิตภัณฑ์แปรรูปและผลิตภัณฑ์สมุนไพรในท้องถิ่น ในส่วนพื้นที่ทางด้านตะวันออกของวัดได้สร้างเป็นแหล่งขายสินค้าภายในชุมชน ของป่า อาหารแห้ง เป็นต้น ทำให้ประชาชนมีรายได้และยังนำรายได้ส่วนหนึ่งมาพัฒนาวัดด้วย อิทธิพลของรอยพระพุทธรูป 4 รอยได้สร้างอิทธิพล คือ เกิดจารีตประเพณีที่ดังมาในสังคมล้านนา เกิดศิลปะสถาปัตยกรรมให้ผู้คนได้เที่ยวชมสักการบูชา และเกิดการกระตุ้นเศรษฐกิจสร้างรายได้ให้กับสังคม ซึ่งจารีตประเพณีวัฒนธรรมความเป็นอยู่ต่างๆ เหล่านี้ช่วยพัฒนาสังคมเกิดความสามัคคี การปฏิบัติชอบที่ยังมีการสืบทอดดำรงไว้มาจนถึงปัจจุบัน

อภิปรายผล

จากการศึกษาพบว่า รอยพระพุทธรูปที่วัดพระพุทธรูป 4 รอย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ เป็นรอยพระพุทธรูปที่ได้รับความเคารพนับถือเป็นอย่างยิ่ง เพราะมีตำนานสืบมาจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาคือตำนานพระเจ้าเลียบโลกและมีความเชื่อมโยงทางด้านประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาจากศรีลังกาและยังปรากฏในพระไตรปิฎกอีกด้วย สอดคล้องกับ

งานวิจัยของ (จวน คงแก้ว, 2559: บทคัดย่อ) ได้ศึกษา “วิเคราะห์พุทธบาทลักษณะที่สัมพันธ์กับหลักพุทธธรรม” พบว่า ประวัติความเป็นมาของรอยพระพุทธรูปบาทมีมูลเหตุมาจากรากฐานธรรมเนียมของชาวอินเดียที่นิยมทำความเคารพผู้ที่พึงเคารพบูชาที่เท้าหรือด้วยการเอามือไปแตะที่เท้าของผู้นั้นและมาจากความเชื่อตามคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาได้แก่ปุณโณวาทสูตร สังยุตตนิกาย อรรถกถา, อรรถกถาธรรมบท ขุททกนิกาย, พงศาวดารมหาวงศ์ของประเทศศรีลังกา และวรรณกรรมบาลีรุ่นหลังในประเทศไทย ความเชื่อมโยงทางด้านประวัติศาสตร์ของรอยพระพุทธรูปบาทจากศรีลังกามาถึงประเทศไทยนั้นมีความสอดคล้องกับผลการวิจัยของ (อำพล คมขำ, 2548: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง “แนวคิดที่เหมือนคล้ายและแตกต่างของรอยพระพุทธรูปบาทในงานจิตรกรรมฝาผนังกับงานประติมากรรมสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย” พบว่า รอยพระพุทธรูปบาทมีทั้งหมด 4 รอย คือ รอยพระพุทธรูป ๓ แม่ น้ำนมมหา รอยพระพุทธรูปเขาสะจักพันศรี และรอยพระพุทธรูปทบนยอด เขาสุมนภูฏในลังกา

สำหรับความเชื่อของการบูชารอยพระพุทธรูปบาท 4 รอยนั้น สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระศรีปริยัติเวที (ลำไย สุวฑฒโน, 2552: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อในรอยพระพุทธรูปบาทของคนไทย” พบว่า ความเป็นมาแห่งความเชื่อในรอยพระพุทธรูปบาท หรือพัฒนาการความเชื่อเรื่องรอยพระพุทธรูปบาทนั้น มีมาตั้งแต่เมื่อครั้งพระพุทธองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ดังปรากฏอยู่ในปุณโณวาทสูตร และเรื่องพระนางสามาวดีเป็นต้น และสอดคล้องกับงานวิจัยของ (โสภณ จาเลิศ, 2560: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง “การวิเคราะห์ความเชื่อและการบูชาเกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปบาทของชาวพุทธล้านนา” พบว่า ความเชื่อเกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปบาทในพระพุทธศาสนานั้น มีความเชื่อเป็นสองกลุ่มคือ กลุ่มหนึ่งเชื่อว่า รอยพระพุทธรูปบาทนั้น มีทั้งรอยพระพุทธรูปบาทที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาประทับไว้ด้วยพระองค์เอง อีกกลุ่มหนึ่งเชื่อว่าเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น

องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

การบูชารอยพระพุทธรูปบาทนั้น นอกจากจะเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้าแล้ว ยังถือเป็นกรรมฐานอย่างหนึ่ง เรียกว่า พุทธานุสสติ นอกจากนั้น รอบพระพุทธรูปบาทที่ได้รับความนิยมนักมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตและวิถีชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น จึงสามารถวางแผนการพัฒนาชุมชนด้วยคติความเชื่ออันมีรอยพระพุทธรูปบาทเป็นฐานได้ ดังเช่นพระพุทธบาท 4 รอย อำเภอมะริม จังหวัดเชียงใหม่ ที่มีอิทธิพลของคติความเชื่อและวิถีชีวิตของชาวล้านนา กับทั้งยังสร้างมูลค่าให้แก่ชุมชนได้ในหลากหลายมิติ ดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่รับจากการวิจัย

สรุป

ประวัติความเป็นมาของรอยพระพุทธรูปของวัดพระพุทธรูป 4 รอย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ มีรากฐานมาจากความเชื่อของล้านนาที่ยึดมั่นในพระพุทธศาสนา แม้จะมีรากฐานความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับเรื่องผี แต่เมื่อพระพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่แล้ว สามารถผสมผสานเข้ากับเรื่องผีได้อย่างลงตัวจึงทำให้ชาวล้านนาได้รับเอาพระพุทธศาสนาได้อย่างรวดเร็ว พระพุทธรูปที่เข้ามาในล้านนาช่วงแรกนั้นมาไหลผ่านมาจากจีนและพม่า ทำให้ล้านนาได้รับเอาอิทธิพลของมหายานมาชั่วระยะหนึ่ง ต่อมาภายหลังได้มีการเจริญสัมพันธ์ไมตรีกับลังกา ประกอบกับผู้ปกครองนิยมในธรรมนิยมปฏิบัติของพระลังกาจึงทำให้พระพุทธศาสนาในล้าน

นามีความเป็นลังกาสมอยู่ด้วย แนวคิดเกี่ยวกับการเคารพบูชาสัญลักษณ์แทนพระพุทธรูปของลังกาคือการเคารพรอยพระพุทธรูป โดยลังกาถือว่าเป็นประเทศที่เป็นจุดกำเนิดของรอยพระพุทธรูป (มีมากกว่าประเทศอินเดีย) มีคัมภีร์ที่กล่าวถึงการเสด็จไปลังกาของพระพุทธรูป และพระพุทธรูปได้ประทับรอยพระพุทธรูปไว้ 5 แห่ง 1 ใน 5 นั้นคือโยนกบุรี ซึ่งเชื่อว่กันว่าเป็นพื้นที่บริเวณภาคเหนือของประเทศไทย

จากความเชื่อว่าพระพุทธรูปประทับรอยพระบาทที่โยนกบุรี ซึ่งก็คือภาคเหนือของประเทศไทยในดินแดนที่เรียกว่าล้านนา ประกอบกับตำนานรอยพระพุทธรูปที่จริง ทำให้ชาวล้านนามีความเชื่อว่าพระพุทธรูป 4 รอยที่ยอดดั่งจริงเป็นรอยพระพุทธรูปของจริงที่ประดิษฐานในโยนกบุรี ซึ่งปัจจุบันคือพระพุทธรูป 4 รอย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ พระพุทธรูปดังกล่าวนี้เป็นรอยพระพุทธรูปของพระพุทธรูป 4 พระองค์ คือ พระกฤษณะ พระโกนาคมนะ พระกัสสปะ และพระโคตมะ ประทับบนรอยหินแผ่นเดียวกัน ทับซ้อนกันจากใหญ่ไปหาเล็ก มีความลึกของรอยพระบาทจนเห็นชัดเจนว่ามี 4 รอย นักวิชาการทางด้านประวัติศาสตร์ เช่น กรมพระยาดำรงราชานุภาพพระบวชาเป็นรอยพระพุทธรูปที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย ในอดีตมีพระมหากษัตริย์ เช่น สมเด็จพระนเรศวร พระยาเกอณา กษัตริย์ราชวงศ์มังราย ได้เสด็จขึ้นไปสักการะและบูรณะศาลาครอบรอยพระพุทธรูป ตลอดทั้งมีพระเถรจารย์จำนวนมากที่ยืนยันและยอมรับนับถือสักการะรอยพระพุทธรูปนี้ จึงทำให้ได้รับความนิยมเลื่อมใสศรัทธาจากพุทธศาสนิกชน ไม่เฉพาะแต่ชาวล้านนา แต่ยังรวมถึงพุทธศาสนิกชนทั้งในและต่างประเทศ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1) สำหรับผู้ที่เชื่อว่าเป็นรอยพระพุทธรูปของจริงนั้น ถือว่าเป็นบริโศกเจติย คือสิ่งที่พระพุทธรูปทรงสร้างขึ้นด้วยพระองค์เอง แม้อย่างนั้นก็ควรสักการบูชาในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธรูป ไม่ควรบูชาในฐานะที่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ เพราะการบูชาแบบนั้นจะทำให้ยังห่างไกลพระพุทธรูปออกไปเรื่อยๆ

2) สำหรับผู้ที่ไม่เชื่อว่าเป็นรอยพระพุทธรูปที่พระพุทธรูปเสด็จมาประทับไว้ด้วยพระองค์เอง ก็ให้ตั้งใจเสียว่า รอยพระพุทธรูปนี้เป็นอุเทสิกเจติย คือเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธรูปด้วยเช่นกัน มีสถานเหมือนพระพุทธรูป ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ธงฉัพพรรณรังสี รอยพระพุทธรูปก็เป็นเสมือนสื่อให้เห็นถึงพระคุณของพระพุทธรูป นำมาเป็นพุทธานุสสติได้ด้วยเช่นกัน

ในปัจจุบันมีการสร้างรอยพระพุทธรูปขึ้นเป็นจำนวนมาก เพื่อเป็นสิ่งเตือนใจให้ระลึกถึงพระพุทธเจ้า แต่ผู้สร้างควรอธิบายถึงการสร้างอย่างตรงไปตรงมา ไม่สร้างตำนานหรือเรื่องราวที่เกี่ยวกับพุทธประวัติให้ผูกโยงกันไปมาเพื่อให้รอยพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นนั้นมีประวัติที่น่าเชื่อถือ การกระทำแบบนี้ถือเป็นการทำลายพุทธประวัติและตำนานความเป็นมาของพระพุทธศาสนาในประเทศไทยไปด้วย

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

- 1) ศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบการบูชารอยพระพุทธรูปในประเทศไทยและต่างประเทศ เพื่อศึกษาแนวคิด ความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรมของการบูชารอยพระพุทธรูป
- 2) ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้าในพระพุทธศาสนาเถรวาทในรูปแบบอื่นๆ เช่น ธงฉัพพันรังสี เป็นต้น

บรรณานุกรม

- เกศมณี หมั่นทำการและมณฑิณีชีษฐ์ อมราอุไร บรรณาธิการ. (2550). **พระพุทธรูป 4 รอยธรรมบท**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย.
- จวน คงแก้ว. (2559). “วิเคราะห์พุทธบาทลักษณะที่สัมพันธ์กับหลักพุทธธรรม”. **ดุชนิพนธ์พุทธศาสตร์ดุชนิติต สาขาพระพุทธรูปศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ธนพร แต่งขาว. (2548). “การศึกษาวิถีชีวิตและความเชื่อของชาวล้านนาจากจารึกล้านนา”. **รายงานการวิจัย**. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ: กระทรวงวัฒนธรรม.
- นราธิป ทับทันและชินศักดิ์ ตันติกุล. (2560). “ปริทัศน์การศึกษาว่าด้วยชาติพันธุ์ไทยวน”, **วารสารมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์**, 34 (2): 245-272.
- นันทนา ชุตินวงศ์. (2533). **รอยพระพุทธรูปในศิลปะเอเชียใต้และเอเชียอาคเนย์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.
- พระศรีธรรมโสภณ บรรณาธิการ. (2557). **ตำนานมูลศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ 3. ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพพระเทพมหาเจติยาจารย์ (ไพบูลย์ ภูริวิปุลมหาเถระ พ.ป., น.ธ.เอก) อดีตเจ้าอาวาสวัดพระธาตุหริภุญชัยวรมหาวิหาร 23 มีนาคม 2557. เชียงใหม่: หสม.ณัฐพลการพิมพ์.

- พระศรีปริยัติเวที (ลำไย สุวฑฺฒโน). (2552). “ศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อในรอยพระพุทธรูปบาทของคนไทย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- รุ่งชัย วิริยะบัณฑิตกุล บรรณาธิการ. (ม.ป.ป.). **พระพุทธบาท 4 รอย พระธาตุเจ้าดอยแก้ว.** พิมพ์ครั้งที่ 39. กรุงเทพมหานคร: กองทุนดอกบัวกลางน้ำ.
- วิโรจน์ อินทนนท์. (2554). **ความคิดล้านนา.** เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2511). **ตำนานพระพุทธบาท อธิบายเรื่องพระบาท นิราศพระบาท และลิลิตทศพร.** พระนคร: โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ.
- สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (ม.ป.ป.). **ตำนานพระพุทธเจ้าเลียบโลก.** เชียงใหม่: สมพรการพิมพ์.
- โสภณ จาเลิศ. (2559). “การวิเคราะห์ความเชื่อและการบูชาเกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปบาทของชาวพุทธล้านนา”. **ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**
- อำพล คมขำ. (2548). “แนวคิดที่เหมือนคล้ายและแตกต่างของรอยพระพุทธรูปบาทในงานจิตรกรรมฝาผนังกับงานประติมากรรมสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.**